

vel fogja elbeszélni az utókor”). Miért is? Mert az „utókor” most már nemcsak Tol-
dy Ferenc vagy Eötvös József írásai képviselik, amelyek olyan haloványan festet-
ték meg a korszaktablón Dessewffy portréját. Időközben az „utókor” ezekhez mér-
hető reprezentánsává vált Vaderna Gábor monográfiája. (*Ráció*)

BALOGH PIROSKA

Interpretáció és alázat

GERE ZSOLT: *SZEBB IDŐK*

Azt hiszem, túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Gere Zsolt könyve a Vörösmarty-szak-
irodalom történetében új és fontos fejezetet nyit(ott). Valószínűleg nem találhat
senki kivetnivalót abban, ha ehhez azt is hozzátesszük, hogy a Vörösmarty-olva-
sásnak erre a „vérfriessítésre” már régóta szüksége volt. A kötet jelentőségét az is
növeli, hogy megjelenését másfél évtizednyi kutatás és a tudós közvélemény által
elismeréssel kísért publikációs gyakorlat előzte meg. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy
Gere Zsolt könyve alapos előtanulmányok után született, és komoly szakmai sike-
rek fényezték létrejöttének történetét. (Ismeretes, hogy a szerző 2002-ben a kötet
egyik fejezetévé is komponált tanulmányáért Martinkó András-díjat kapott.) A re-
cenzent e keletkezéstörténeti kontextus ismerete egyszerre ösztönzi bátor hozzá-
állásra és egyszerre kényszeríti bölcs visszafogottságra. Bátorságra, ha a laudáció
hangján szeretne megszólalni, hiszen így a klasszikus magyar irodalom jelenkori
honi tudományos közvéleményével minden bizonnyal egybehangzó értékítéletet
képviselek egy valószínűleg széleskörű közmegegyezésre épülő kollektív szólam
részeként nyilatkozhat. Visszafogottságra pedig akkor, ha a szigorú bíráló szerepé-
be próbálna belebújni, hiszen egy olyan irodalomtörténész munkáját kellene meg-
ítélnie, aki az elmúlt másfél évtizedben a kortárs Vörösmarty-recepció egyik leg-
meghatározóbb szereplőjévé vált. Gere Zsolt kötetét egy kritikusa nemrégiben
„régóta várt könyv”-nek nevezte. (Csonki Árpád: *Gere Zsolt: Szebb idők*, Irodalom-
történet, 2014/3, 410.) Ha ez igaz, s miért is ne volna az, akkor a kötet megjelené-
se nem pusztán egyszeri eseményként, hanem egy viszonylag hosszabb, gyümöl-
csöket lassan, de folyamatosan érlelő kutatói és alkotói folyamat teleologikus cso-
mópontjaként is értelmezhető. Recenzensként tisztában kell lennünk a lehetősége-
inkkel és korlátainkkal. Lehetőségeink csekély mozgásteret kínálnak: nagyrészt a
kötetbe foglalt témák ismertetésével és a szerző interpretációs gyakorlatának jel-
lemzésével juthatunk kellő közelségbe az előttünk kibomló Vörösmarty-kép meg-
értéséhez. Korlátaink viszont még ennél is kevesebb szabadságot nyújtanak. Nem
pusztán azért, mert Vörösmartyt és korát illetően jóval csekélyebb tájékozottsággal
rendelkezünk, mint a szerző, hanem azért is, mert az előbb említett lehetőségek-
kel sem tudunk igazán élni. A jellemzés és ismertetés (korántsem olyan) egyszerű
feladatát már az előbb citált kritika elvégezte, így csak ismétlésekbe bocsátkozhat-
nánk. Nem beszélve arról, hogy a könyvet nyitó *Bevezetés* összefoglaló tézisei tar-

talmazzák mindazokat az információkat, amelyek az elemző fejezetekben kibontásra kerülnek, segítve ezzel az olvasót abban, hogy eligazodjon a szöveg hermeneutikai labirintusában, és kész tényeket adva a bírálónak ahhoz, hogy (1) a gondolatmenet főbb alappilléreit rögzíthesse, (2) a kötet recepciótörténeti összefüggéseit körvonalazhassa, (3) a szöveg interpretációs rétegeit elkülöníthesse, (4) az értelmezések innovatív törekvéseit és fogyatékoságait feltérképezhesse.

Az eddig elmondottak alapján valószínűleg nem éri meglepetésként e recenzió olvasóját, ha a továbbiakban lemondunk a bírálat beszédgyakorlatára általában jellemzőnek vélt tárgyi, módszertani és nyelvi szigorúságról és olyan perspektívából közelítünk tárgyunkhoz, amely még kissé idegennek mutatkozik a(z irodalom)kritikai diskurzusban. Idegenül hat, de egy tudományos teljesítmény megítélése szempontjából egyáltalán nem mellékes. E perspektívát nevezzük most „tudományetikai”-nak. Az elnevezés feletti bizonytalanságunk abból adódik, hogy reflexiónkban Gere Zsolt könyvét nem kimondottan a jelenleg érvényben lévő tudományetikai normák alapján vizsgáljuk, hanem annak a „szövegmorál”-nak a perspektívájából, amelyet a kötet az olvasóval meg kíván ízeletetni. Tehát nem a kodifikált szabályok és a szabályszegések horizontjából tekintünk tárgyunkra, inkább azt az erkölcsi hozzáállást igyekszünk jellemezni, amely Gere Zsoltnak Vörösmartyhoz, a Vörösmarty-recepcióhoz és saját kutatásaihoz fűződő viszonyát meghatározzák. Vizsgálódásainkat emiatt a laudáció retorikája fogja uralni.

Kritikai ítéleteink megfogalmazásakor ritkán terelődnek gondolataink olyan értékmozzanatokra, amelyek tudományetikai szempontból mérlegelik tárgyukat. Ha mégis efféle kényszer vagy késztetés kerítene minket hatalmába, az valószínűleg nem afeletti örömeinkből nyerné indokoltságát, hogy a bírálat tárgyában a tudományetikai normák tökéletes megvalósulásának példáját véljük felfedezni, hanem afeletti bosszankodásunkból kapna lendületet, hogy a kérdéses munkát valamilyen etikai vétség elkövetésén értük. Valamivel egyszerűbben úgy fogalmazhatnánk, hogy egy tudományos teljesítmény megítélésében a szöveg „erkölcsiség”-ére, vagyis arra a módra, ahogy a szöveg az etikai normákat vagy az azokhoz fűződő viszonyát reprezentálja, csak akkor szokás rákérdezni, ha a bíráló vagy a szakmai közvélemény e reprezentációban súlyos devianciákat észlel. Ezen természetesen cseppet sem csodálkozhatunk. Ahogy azt az MTA 2010-ben elfogadott *Tudományetikai kódexe* megfogalmazza, a „tudományetikai elvek [...] alapvető és univerzális szabályok” (*Tudományetikai kódex*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 2010, 5.), ez pedig azt jelenti, hogy konkrét esetekben igazából csak a vélelmezett szabályszegés teszi lehetővé/szükségessé egy erkölcsi horizont megrajzolását. Innen nézve felettebb csekély mozgástere van egy kritikusnak, ha a kodifikált tudományetikai elvek alá rendelve tesz kísérletet egy magas színvonalon megírt tudományos munka morális diskurzusának magyarázatára. Ezért ne várja az olvasó, hogy az alábbiakban a normáknak való megfeleltetések praxisát követve nyilatkozzunk Gere Zsolt könyvéről. A *Szebb idők* „tudományetikai” horizontjának különöségét vagy többletértékét az adja, hogy egészen beivódik az azt képviselő nyelv a Vörösmarty-szövegek magyarázatába. Vagyis a könyv szerzője egyszerre értelmezi tárgyat és egyszerre épít a tárgy (amely, hangsúlyozom ismét, nemcsak a Vörösmarty-korpuszt, de az egész Vörösmarty-kutatást is jelenti) köré egy sajátos és egyénre sza-

bott etikai kontextust. Hogyan lehetséges ez? A könyv nemcsak másfél évtizedes kutatás eredményeit tartalmazza, de magának e kutatásnak és a kötet megírásának a történetét is elbeszéli. Természetesen nem önálló, az argumentációs szölamoktól elkülönülő beszédgyakorlatként van jelen ez a narrációs réteg a könyvben, hanem annak részeként, beleolva a magyarázatokba; elemi szinten rendszertelen, de egészében véve szellemi önéletrajzzá alakítható autobiografikus mozaikdarabkák sokaságaként. Valószínűleg ennek az önéletrajziságnak köszönhető, hogy az argumentáció során felerősödik a szerzőben annak igénye, hogy „tudományetikai”-lag is kommunikatív önarcképpé formálja kutatásainak és a munka keletkezéstörténetének elbeszélését. Ennek a – Gere könyvében hol burkoltan, hol pedig nyíltan jelen lévő – törekvésnek az összefoglaló jellemzésére használnám a recenzió címében található „alázat” kifejezést, ugyanis ezzel a szóval lehetne véleményem szerint a legpontosabban megragadni Gere Zsolt „tudományetikai” önarcképének lényegét. Ez az alázat a könyv minden fejezetében, illetve minden argumentációs rétegében jelen van. Amellett, hogy átítatja a Vörösmarty-könyv szinte minden oldalát, rendkívül sokféle etikai manőverben revelálódik, aszerint, hogy éppen kivel vagy mivel folytat a szerző párbeszédet, kinek vagy minek a jellemzésére vagy magyarázatára tesz kísérletet, illetve hogy mit gondol, miként vélekedik saját interpretációjáról. A továbbiakban ennek az alázatnak a megnyilvánulási formáira szeretnénk néhány példát hozni.

A kötet *Bevezetés*ének végén a szerző az elvégzett munka hiányosságait taglalja, s néhány kimaradt témára és meg nem írt fejezetre utalva kijelenti: „Ezek a területeken be kellett látnom ismereteim, kutatási lehetőségeim nagyfokú korlátozottságát, s hogy ezért legfeljebb a problémakör és néhány összefüggés érzékeltetéséig juthattam el. De a kötet olvasója számára, reményeim szerint, nemcsak retorikai, mentegetőző fordulatként, hanem általános tapasztalatként is elfogadható, ha egy hosszú idő, sok belső formálódás, kétely és más szemléletet kívánó munkák után lezárt kutatás hiányosságait a szerző jóval hosszabban tudná sorolni, mint – pillanatnyinak vélt – eredményeit.” (20.) Aki idáig jut Gere Zsolt könyvének olvasásában, az valóban tekinthetné egy egyszerű retorikai fogásnak e vallomást: a *captatio benevolentiae* példájának, amely az interpretáció alanyának mentegetőzéssel az olvasó érzelmeinek megnyerését célozza. Ennél azonban többről van szó. A kötet egészének ismeretében ugyanis e formula a szerző önjellemzésévé és az előbb kiemelt alázat egyik legfőbb motiválójává válik. Egy tudományos diskurzusban saját korlátaink beismerése szimpatikus lehet az olvasó számára, de csak akkor, ha mögötte nem az interpretáció konkrét tárgyi és módszertani fogyatékossgai állnak. Gere Zsolt esetében szó nincs ilyesféle fogyatékossgokról. Számára a korlátokat nem a kutatásai és/vagy a kötet összeállítása, megírása során keletkezett és leküzdhetetlen nehézségek idézték elő. Inkább annak bölcs belátása következtében fogalmazódhattak meg a szerzőben a fenti gondolatok, hogy a Vörösmarty-életmű, -kutatás és -szakirodalom bizonyos esetekben nem adja meg a lehetőséget egyes kérdések mélyebb vizsgálatához, bizonyos esetekben viszont tálcán kínálja a témával foglalkozó számára a hasznosítható vagy vitára készítő ötleteket. A szakmai korlátok vonatkozásában az alázat hangja legtöbbször akkor erősödik fel Gere Zsolt könyvében, amikor a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy gon-

dolatmenetének innovativitása recepciótörténeti szempontból már előkészített te-repeken bontakozik ki. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a szerző, hangoztatva prob-lémafelvetéseinek hagyományhoz kötöttségét, mélyen beleszövi a recepciótörté-net hálójába saját gondolatmenetének fonalait. Ezt a praxist nevezhetnénk diszkurzív önzetlenségnek is, hiszen a szerző az argumentáció folyamatában nagyrészt konkrét hivatkozásokkal igyekszik olvasójával közölni, hogy az, amiről beszél, a Vörösmarty-szakirodalomban valahol, valamilyen módon már csírájában jelen volt. De előfordul az is, hogy a recepciótörténetben már megfogalmazott, kibontott és rendszerezett eredményekre építi saját elképzeléseit. Nézzünk néhány esetet. Az idegen ötletekre a legnyilvánvalóbb példa a kötet utolsó fejezetében (*A Csongor és Tünde mint nyelvi és kulturális kontextusváltás*) található. A szakasz egy csokornyí izgalmas kérdést vet fel Vörösmarty drámája/mesejátéka/drámai költeménye kap-csán: keletkezéstörténeti problémákat feszeget, rekonstruálni igyekszik a mű kia-dástörténetét, emellett megpróbál az *Aurora* zsebkönyv illusztrációs gyakorlata és a *Csongor és Tünde* között összefüggéseket találni. Ez utóbbi magyarázatában utal Zentai Mária egyik tanulmányára, amelyben a szerző egy szöveggörnyezet nélküli *Aurora*-beli kép kontextusát Vörösmarty drámájában/mesejátékában/drámai költe-ményében véli felfedezni. A koncepcionális, illetve az egyes témákban kifejtettek gondolati háttérül szolgáló szakirodalomból több, Gere által gyakran citált nevet lehetne említeni. Ha csupán azokat nevezzük meg, akik a kötet legtöbb fejezeté-ben a legtöbbször kerülnek a figyelem középpontjába, akkor két irodalomtörté-nészt nem hagyhatunk ki a felsorolásból: Martinkó Andrást és Szörényi Lászlót. E két alak Vörösmarty-olvasatainak egy-egy tézisével többször találkozhatunk Gere Zsolt könyvének lapjain. Különösen a Martinkó-korpuszra való hivatkozásokban érződik, hogy a szerző mély vonzalommal és alázattal fordul a több mint negyed-százada elhunyt irodalomtörténész örökségéhez. Egyrészt a tanulmányíró tudós emlékezete válik formáló erővé a gondolatmenetben, különösen annak *„földi mennyi” eszméje Vörösmarty életművében* című, először 1974-ben publikált mun-kája, amely Szörényi László írásaival együtt az életmű poétikai újragondolásában úttörő vállalkozásnak számított a XX. század második felének Vörösmarty-recepci-ójában. Másrészt pedig a filológus előtt emel többször kalapot a szerző, amikor a *Vörösmarty Mihály Összes Művei*, vagyis az oeuvre kritikai kiadása Martinkó által (is) sajtó alá rendezett darabjainak (jelen esetben a *Nagyobb epikai művek I. és II.* kötetéről van szó) jegyzetanyagára építve fejti ki számos elgondolását a költő „epi-kus korszaká”-nak terméséről, a *Zalán futásáról*, *A Romról*, *A Délszigetről* vagy ép-pen a *Magyarvánról*.

A Vörösmarty-életmű befogadástörténetének feltérképezése egyébként nagy hangsúlyt kap a kötetben, e törekvést azonban nem az ilyesféle vizsgálódásokban gyakorinak tekinthető historizálás és/vagy a bibliográfiai teljességre törekvő enciklo-pédikusság igénye vezérli, hanem annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy miként is fest az az értelmezői hagyomány, amelynek kései örököseként a szerző saját gondolatainak megfogalmazásába kezd. Nem a tiszta vonzalom és ellenszenv logikája vezérli Gere Zsoltot e tradíció feltérképezése során, hanem az a szándék, hogy saját Vörösmarty-olvasatát annak szerves részeként, azzal folytonos párbe-szédben bontsa ki. Emiatt hiába is keresnénk a kötetben olyasfajta irodalomtörté-

nészi gyakorlat nyomait, amelynek során a recepciótörténeti hagyomány alárendelődne az interpretációs szöveg akár jó, akár rossz értelemben vett projektív vágyainak. Éppen ellenkezőleg. Gere Zsolt könyvének minden olyan pontján, ahol szakirodalmi előzményekre visszavezethető okfejtésekbe bocsátkozik, sosem felejt el az alázat hangján szólni szellemi előzményeiről, forrásairól. Emeljünk ki néhány példát erre a praxisra. A kötet magyarázataiban termékenyítő hatásúnak nevezhető a XIX. századi recepció korpuszából a Vörösmarty-epika (műfaj)történeti jelentőségéről kialakult vita Toldy Ferenc és Gyulai Pál között, ugyanis e diskurzus segítségével a költő életművének belső periodizációja könnyebben összehangolható az 1830/1831 körüli irodalom- és intézménytörténeti korszakváltással. Ugyancsak ide, tehát a Gere Zsolt elemzéseit motiváló XIX. századi Vörösmarty-magyarázatok közé sorolható Gyulai Pál *Vörösmarty életrajza* című munkájának néhány felismerése. Az egyik az a felvetése, hogy a költő *Zalán futása* utáni eposztervezetére és eposzfragmentumaira (pl. a *Magyarvárra* és *A Romra*) jelentős hatással volt Horvát István őstörténeti koncepciója. Ahogy Gyulai fogalmaz: „Vörösmartyban Horvát munkái és beszédei epikai terveket ébresztettek.” (Gyulai Pál *Válogatott művei II.*, Budapest, Szépirodalmi, 1956, 301.) A másik feltevés pedig az, amelynek tudományos igényű magyarázatára a Vörösmarty-filológiában elért eredményeire alapozva először Martinkó András tett kísérletet, mondván: a *Zalán futása* utáni epikus töredékek „egy felrobbant nagy eposzi terv forgácsai” (Martinkó András, „*Magyar*” *vártól Magyarvárig: Egy cím, egy eszme, egy évszám és több félreértés genezise*, ItK, 1964/4, 438.). Gere Zsolt „tudományetikai” profizmusára vall, hogy az előbbi, a recepciótörténeti hagyomány kötetbeli státuszát reprezentáló néhány példa nem sodorja a szerzőt a Harold Bloom-i hatáshozonyt idéző lélektani és/vagy mentális csapdába. Sőt. Éppen ez a hozzáállása teszi ma a Vörösmarty-olvasás tradíciójának egyik legjobb értőjévé a szerzőt, hiszen a szakirodalmat olyan interpretációs archívumnak tekinti, amelynek aktualizálhatóságát nem kizárólag az időbeliség szervezi. Nem pusztán a történeti távlatleremtés igénye határozza meg egy-egy recepciótörténeti áttekintés strukturális jelentőségét, ugyanis Gere szerint a régebbi korok magyarázatai hermeneutikailag nem szükségképpen „korábbiak” a később születetteknél. Gyulai Vörösmarty-biográfiájának kettős státusza jól mutatja e receptív felfogás jelenlétét: a *Vörösmarty életrajza* előbb idézett tételei közel hozzák a nagy potentát szellemi örökségét a kötet kérdésfeltevéseihez, a Vörösmartyról alkotott, politikai-ideológiai héjakba burkolt nemzeti költő eszményét viszont igyekszik lehántani nagy klasszikusunk költészetének gyümölcseiről, s a lehető legtávolabb helyezni a *Szebb idők* lapjain kibontakozó Vörösmarty-képtől.

A kötet „tudományetikai” praxisának talán legreprezentatívabb elemei, emellett a *Szebb idők* gondolati kiindulópontjainak, a szöveg keletkezés- és alakulástörténetének, egészében véve a Gere Zsolt Vörösmartyval való majd két évtizednyi munkálkodását dokumentáló szellemi önéletrajznak fontos csomópontjai azok a túlnyomórészt lábjegyzetben található reflexiók, amelyekben a szerző a könyv elkészüléséhez nyújtott szakmai segítségért mond köszönetet tanárainak, kollégáinak, pályatársainak. Ezek a megjegyzések nemcsak a klasszikus magyar irodalom értelmezésének jelenkori képviselői iránti tisztelet és alázat hangjaként értelmezhetők, hanem annak a folytonos párbeszédnek a dokumentálásaként, amely minden ko-

moly tudományos munka létrejöttét megelőzi és kíséri. Gere Zsolt szinte filológiai gondossággal jelöli ki a Vörösmarty-életműhöz kötődő vizsgálódásainak azokat a pontjait, amelyekhez idegen impulzusok segítségével jutott el. Azt hiszem, az efféle gesztusokat „tudományetikailag” nehéz volna felülmúlni. Neki, ha pályáján híven halad, tisztelői folyvást növekedni fognak. (*Argumentum*)

TÖRÖK LAJOS

Emlékező életképek

VILLÁNYI LÁSZLÓ: *FOLYÓTÓL FOLYÓIG*

Villányi László azon szerzők közé tartozik, akik – nyilván kiadóik támogatásával – különös gondot fordítanak kötetek külalakjának megformálására, a könyvnek mint „dolognak” a megalkotására. Az olvasó ezúttal is elismeréssel adózhat az Új Forrás Könyvek kiadványának, Sellyei Tamás Ottó sikeres munkájának. A szépen szerkesztett könyvben újszövetségi mozzanatok láthatók, a szenvedéstörténet idéző grafikák, melyek nem tematikusan kötődnek a szövegekhez, inkább képzet-társításokkal utalnak az európai kultúra „nagy kódjára”.

A modern költészet történeti bontakozásának talán legjellegzetesebb iránya, összetevője a lírai alanytól mint az „önmagára visszavonatkoztatott szubjektivitásnak” e hegeli meghatározásától való elfordulásként is felfogható. E poétikai folyamaton belül a legbensőségesebb megszólalás, a *vallomásos* beszéd egyik legsajátabb módozata, az *emlékezés* dikciója mindenképpen kulcsszerepet játszik. Ugyanis éppen az emlékezés alanyi központú felfogásának egyre növekvő nyelvi-mediális kiszolgáltatottsága, e változás „megszüntette megőrző” folytonossága, illetve mindennek a poetizálása az egyik legfontosabb és leglátványosabb fejleménye a lírai „vallomás” modern átalakulásának. Az emlékező modalitásnak és szubjektumának hasonló tendenciája, vagyis az innen levezethető nyelvi formációk kialakítása Villányi László költészetének állandósult vonása lett. Műfaji szempontból ez kézenfekvően az *elégikus* beszédmód érvényesülésével jár, itt például az „eltűnt idő” távolságának, ugyanakkor újraélésének, „megtalálásának” prousti tapasztalattal. Ezért ez az emlékező nyelv nemcsak nosztalgikusan gondol vissza egy későbbi nézőpontból a múlt eseményeire, hanem a beszélőnek a visszatekintésbenlétét teremti meg, mint az idő egymásból érthető és egymásból hozzáférhető rétegeinek összjátékát, az innen kirajzolódó én alakzataként. Már a cím motívuma, a folyó héraikleitoszi ősképe is erre az időiségre, vagyis az ismételhetetlenségre utal olyképp, hogy éppen „ugyanannak” visszahozhatatlan mivolta révén látja megte-remthetőnek az egykori eseményeknek az emlékezettel „előállított” jelenlétét és jelentésségét. Így lesz az elégikus megnyilatkozás része a mulandóság okozta távolság tapasztalása, mely ugyanakkor tehát éppen ezáltal őrizhet meg – hozhat létre – valamilyen előzetességet, tartalmainak másként továbbélő karakterét, az ismétlés immár kierkegaard-i és bergsoni reflektivitását, az újra átélés intenzitását,